

CAMERA FILM

SAULS SØN / undervisningsmateriale

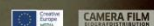

GRAND PRIX
FESTIVAL DE CANNES

EN FILM AF LÁSZLÓ NEMES

SAULS SØN

LAKOON FILMSGROUP præsenterer med støtte fra HUNGARIAN NATIONAL FILM FUND og CLAIMS CONFERENCE en film af LÁSZLÓ NEMES 'SON OF SAUL' (SAUL FIA)
med GÉZA RÖHRIG LEVENTE MOLNÁR URS RECHIN TODD CHARMONT SANDOR ZSÓTER AMITAI KEDAR UWE LAUER CHRISTIAN HARTING JERZY WALCZAK
MARCIN CZARNIK LEVENTE ORBÁN og ATTILA FRITZ manuskript af CLARA ROYER & LÁSZLÓ NEMES klip MATTHIEU TAPONIER lyd TAMÁS ZÁNYI musik LÁSZLÓ MELIS
scenograf LÁSZLÓ RAJK foto MÁTYÁS ERDELY producer GÁBOR SÍPOS & GÁBOR RAJNA internationalt salg FILMS DISTRIBUTION

Til læreren:

Sauls søn foregår i koncentrationslejren Auschwitz–Birkenau under 2. verdenskrig. Her arbejder Saul i Sonderkommando – en gruppe jødiske fanger, hvis liv for en stund skånes, mens de assisterer nazisterne ved krematorieovnene. De skubber rædselsslagne medfanger ind i gaskamrene, roder deres ejendele igennem, hjælper med at brænde de døde kroppe og kaster deres aske i floden. I en ellers meningsløs verden, finder Saul pludselig mening i en ung drengs afdøde krop. Saul vil gøre hvad han kan, for at drengen får sig en ordentlig jødisk begravelse. Denne mission kræver at Saul bryder sin frivillige isolation fra de andre fanger og involverer sig i de andre fangers affærer og deres plan om at flygte fra lejren.

'Sauls søn' er en meget stærk oplevelse, og det er derfor vigtigt, at eleverne er bevidste om, hvad det er for en film, de kommer til at se. Sørg for at de har fået information om, hvad der foregik i tyskernes udryddelseslejre, og at nogle jøder måtte hjælpe til i folkedrabet på deres eget folk.

Undervisningsmaterialet er tiltænkt brug i fagene historie og dansk på gymnasialt niveau.

Over 1 million mennesker mistede livet i Auschwitz–Birkenau, men det vides ikke nøjagtigt hvor mange, da lejrens personel ikke opgjorde mennesker, men vognlæs mennesker der ankom. De fleste gik direkte i døden efter ankomsten til lejren, hvor de blev afklædt, klippet og sendt i gaskammeret til "et bad".

Læs mere om Auschwitz–Birkenau her: <http://www.holocaust-uddannelse.dk/lejre/auschwitz-birkenau.asp>

Dem med bedst arbejdsevne blev taget fra inden gaskammeret, og blev i stedet tvunget til at assistere nazisterne i udryddelses-projektet, eller i andre funktioner i arbejdslejren. De måtte afklæde de nyankomne, forsegle dem i gaskammeret, rode deres ejendele igennem efter værdier, slæbe de døde kroppe væk til afbrænding og svovle de store mængde aske i floden. Denne forfærdelige skæbne var en del af Nazitysklands "Endlösung", der skulle løse 'jødeproblemet' en gang for alle.

Læs mere om nazisternes "Endlösung": <http://www.holocaust-uddannelse.dk/holocaust/endlosung.asp>

Det er ikke kun i nazisternes Tyskland, hvor der er foregået folkedrab. Både før og efter 2. verdenskrig har der været folkedrab, og det er foregået over det meste af kloden. Tyrkiet/Armenien, Cambodja, det tidl. Jugoslavien og Rwanda er bare nogle af de steder, hvor der har fundet folkedrab sted, og der er desværre ikke noget, der taler for, at det ikke kommer til at ske igen! Der kan være forskellige baggrunde og motiver for, at tingene udvikler sig til folkedrab, men fælles er en opbygning af fjendebilleder i en befolkning mod en anden gruppering. Der kan være religiøse, kulturelle, politiske eller økonomiske motiver til grund for fjendebilledet, og ofte ender motiverne med at blive kædet sammen.

Læs mere om folkedrab her: <http://www.folkedrab.dk/>

Sauls Søn

Diskussion/Essay:

- 1) Ville du påtage dig Sauls arbejde for at overleve (længere) i en koncentrationslejr?
- 2) Saul beskyldes af nogle medfanger for at bekymre sig om de døde frem for de levende.
 - A) Har de ret?
 - B) Har døde ikke også krav på respekt?
 - C) Synes du at Saul svigter sine medfanger i forsøget på at begrave drengen?
- 3) Diskutér individer og grupper i lejren: De der henrettes, de arbejdsduelige, de jødiske fangevogtere(kapo'er) og nazisterne. Normalt omtales jøderne som en gruppe, men her er der forskel på, om man kan arbejde eller ej, og om man påtager sig ansvar i arbejdet(som kapo'erne). Opvejer kapo'ernes muligheder for at smugle ting ind, det arbejde de udfører for nazisterne?
- 4) Er drengen Sauls søn – og hvis ikke, hvorfor påtager Saul sig opgaven at begrave ham?
- 5) Hvem er kvinden Saul møder i sorteringsbarakken – kender han hende på forhånd og hvorfor er han så kold over for hendes tilnærmelse?

Filmteknik:

Indre komposition (Dramaturgi)

Karakterer

Fortæller og synsvinkel

Fotografering

Lyd

Klipning

Fakta- og fiktionskoder

Overvejelser og inspiration omkring filmteknik:

Hvor lang tid foregår filmen over?

Hvorfor har instruktøren valgt at filme over Sauls skuldre? Hvilken effekt har det på tilskueren?

Hvornår forlader kameraet Saul? Er der en sammenhæng de gange det sker?

Hvilken effekt har det, at filmen er lavet i et smalt format(ikke widescreen)?

Hvordan påvirker lydsiden den filmiske oplevelse?

Ansvar og skyld

1) Hvilket ansvar/skyld havde den enkelte?, kollektivet? og 'systemet'?

Diskussion: Diskuter enkeltpersoners ansvar og skyld for folkemordet. Kunne gerningsmændene have undgået at udføre massedrabene? Eller gjorde "systemet" det umuligt at undslippe for at dræbe jøder? Diskuter "systemet" – bureaukратиets ansvar. Var "systemet" skyld i at udryddelserne kunne finde sted? Eller var det kollektivets ansvar og skyld – og havde hver enkelt person så intet ansvar eller skyld?

Tekst 1:

Enkelt-individ, lejrvalgt og gerningsmand erkender her sin egen, individets, skyld og medansvar for folkemordet, selv om han "kun" befandt sig nederst i "drabskæden" – der, hvor man begik forbrydelsen efter ordre, og der, hvor man var uden reel magt i det nazistiske system:

"Jeg er klar over det faktum, at der i tilintetgørelseslejrene blev begået mord. Jeg hjalp til med mordene. Hvis jeg skulle blive dømt, vil jeg synes, det er rigtigt. Mord er mord. I overvejelserne om skyld skal man i mine øjne ikke overveje den specifikke funktion i lejren. Lige meget hvor vi var: vi var alle lige skyldige. Lejren fungerede som en kæde af funktioner. Hvis bare et element i denne kæde manglede, ville hele foretagendet blive stoppet."

Oversat fra: Raul Hillbergs "Perpetrators, Victims, Bystanders. The Jewish Catastrophe 1933–1945", s. 26. Vidneudsagnet er fra den tidligere vagt i udryddelseslejren Sobibor, Werner Dubois, under Sobibor–retssagen i Vesttyskland.

Tekst 2:

En af de øverste SS-folk i Sobibor, Karl Frenzel, forsvarede sine gerninger i udryddelseslejren på følgende vis. Udsagnet er fra Sobibor–retssagen, hvor han fik livsvarigt fængsel. Han blev dog løsladt midt i 1980'erne:

"Som jeg allerede har pointeret, under de daværende krigsomstændigheder, som nu er svære at forstå, troede jeg desværre, at hvad der foregik i Sobibor var lovligt. Til min store sorg var jeg dengang overbevist om dets nødvendighed. Jeg var chokeret over, at jeg under krigen, når jeg ønskede at tjene mit fædreland, skulle være på et så forfærdeligt sted som en tilintetgørelseslejr. Men dengang tænkte jeg ofte på fjendens bombepiloter, som helt sikkert ikke blev spurgt, om de ønskede at udføre deres morderiske togter mod det tyske folk i deres hjem på en sådan måde."

Oversat fra: Yitzhak Arad "Belzec, Sobibor, Treblinka: The Operation Reinhard Death Camps", (Indianapolis: Indiana University Press, 1987), s. 192

Tekst 3:

Uddrag af Einsatzgruppe-medlem Felix Landau's dagbog, den 12. juli 1941:

"Klokken 6 om morgenen blev jeg pludselig vækket af en dyb søvn. Melde sig til en henrettelse. Fint, så leger jeg bare bøddel og graver, hvorfor ikke? Er det ikke mærkeligt: du elsker kamp, og så skal du skyde forsvarsløse mennesker. Treogtyve skulle skydes, blandt dem de to tidligere nævnte kvinder...Vi kørte en kilometer ad vejen ud af byen og drejede så direkte ind i en skov. Der var kun seks af os på dette tidspunkt, og vi skulle finde et passende sted at skyde og begrave dem. Efter et par minutter fandt vi et sted. De dødsdømte samledes med skovle for at grave deres egen grav. To af dem græd. De andre er i hvert fald utroligt modige...Mærkeligt, jeg er fuldstændigt uberørt. Ingen medlidenhed, ingenting...."

Langsomt bliver hullet større og større; to af dem græder konstant. Jeg tvinger dem til at grave længere og længere; de tænker ikke så meget, når de graver. Mens de arbejder er de rent faktisk roligere. Værdigenstande, ure og penge, lægges i en bunke..."

Oversat fra: Omar Bartov (red.) "The Holocaust: Origins, Implementation, Aftermath", s. 194.

Tekst 4: Om en bøddel i udryddelseslejren Treblinka.

Under retsprocessen mod personalet i Treblinka efter Anden Verdenskrig fortæller et øjenvidne om Mentz. Mentz var en usædvanlig følelseskold bøddel. Han var ofte den, der skød ofrene i 'Lazarettet' – stedet hvor man henrettede de syge, børn og gamle med nakkeskud:

"Engang kom der to søstre med en transport. De var i alderen 8–10 år. De blev ført til Lazarettet og måtte der klæde sig helt af og derefter med øjnene rettet mod den brændende Lazaret-grube sætte sig på kanten af gruben. Da Mentz havde skudt den ene søster, vendte den overlevende søster sig om, klamrede sig til den anklagedes Mentz fødder og bad ham om at skåne hende. Hun sagde: "Hvorfor skød du min søster? Lad mig venligst leve." Uberørt skød den anklagede alligevel også den anden pige."

Oversat fra: "Justiz und NS-Verbrechen" redigeret af Adelheim Rüter-Ehlmann, Bd. XXII, Ldf. Nr. 596, s. a-94. Fra retssagen i Düsseldorf.

Tekst 5: Bureaukратиets andel i ansvar og skyldsspørgsmålet.

Et hemmeligt dokument fra 1942 viser, hvordan SS overvejede at gøre gas-bilerne i Chelmno mere "effektive". Bemærk hvordan SS-manden undgår at nævne jøder, drab og andre begreber i sin redegørelse. Hvad mener han fx med "pakning af lastvognene", "maximal udnyttelse af pladsen", "ladningen" osv.?:

"Berlin den 5. juni 1942.

Vedrørende ændringer, der skal udføres på specialkøretøjer som for tiden er tjenestegørende i Kulmhof, Chelmno, samt på de som er ved at blive fremstillet.

Syvoghalvfems tusinde er uden større uheld blevet forarbejdet i de tre fungerende vogne fra december 1941 og til nu. Under hensyntagen til de erfaringer der indtil nu er blevet indhøstet, er det imidlertid nødvendigt med følgende ændringer:

1. Den normale pakning af lastvognene består sædvanligvis i ni til ti pr. kvadratmeter. I Saurer-vognene, som er meget rummelige er den maximale udnyttelse af pladsen ikke mulig. Ikke på grund af en eventuel overlæsning, men fordi en maximal pålæsning

påvirker køretøjets vejgreb. Det forekommer derfor at være nødvendigt med en indskrækning af lastrummets omfang. Lastrummet må absolut forkortes med en meter, i stedet for at man søger at løse problemet, således som man hidtil har gjort, ved at reducere antallet af lastemner. Sidstnævnte fremgangsmåde har den ulempe, at den forlænger funktionstiden, idet tomrummet ligeledes skal opfyldes med kuldioxid. Såfremt man derimod forkorter lastrummet og samtidig fylder køretøjet helt op kan funktionstiden nedsættes i betydelig grad. Under en samtale med vognkonstruktørerne, er det os oplyst, at en forkortelse af lastvognens agterparti, ville have en uheldig forstyrrelse af køretøjets ligevægt til følge. Den forreste del ville, hævder de, blive overbelastet. I realiteten genoprettes ligevægten utilsigtet, ved at ladningen, i løbet af funktionstiden, har en naturlig tendens til at vælte mod agterdørene hvorpå den ved afslutningen af operationen, især befinder sig sammenklumpet på dette sted. Herved fremkommer der altså ingen overbelastning af køretøjets forreste del.

2. Man må i højere grad end det hidtil har været tilfældet beskytte lysarmaturet mod ødelæggelse. Lamperne bør omgives med jerngitre for at undgå beskadigelse. Praksis har vist at man kunne undvære lamper, idet disse tilsyneladende aldrig bringes i anvendelse. Imidlertid har det kunnet iagttages, at i det øjeblik dørene lukkes, maser ladningen sig altid med stor kraft mod disse så snart mørket sænker sig over den. Dette skyldes den omstændighed at ladningen helt naturligt kaster sig mod lyset når det bliver mørkt, hvilket besværliggør dørlukningen. Yderligere har man kunnet iagttage, at på grund af mørkets foruroligende virkning, lyder der altid skrig på dørlukningstidspunktet. Det vil derfor være hensigtsmæssigt at tænde belysningen før og efter funktionstidens første minutter.

3. For at lette rengøringen af køretøjet må man i midten af vognbunden indrette et udtømningshul med fuldstændig vandtæt lukning. det forudsættes at udtømningshullets låg, der skal have en diameter på 200 til 300 mm, forsynes med vandlås således at væskerne allerede kan få afløb i funktionsperioden. På rengøringstidspunktet vil udtømningshullet tjene til udløb for de større urenheder. Ovennævnte tekniske ændringer bør først udføres på de fungerende køretøjer når disse skal repareres. Hvad angår de nye køretøjer som er bestilt hos Saurer, bør de så vidt det er muligt indrettes under hensyntagen til alle fornyelser og ændringer der har kunnet udledes af praksis og den indhøstede erfaring.

Overgivet til Gruppenleiter II D, SS-Obersturmbahnführer Walter Rauffs afgørelse

Underskrevet, Just."

Kilde: "Shoah – de overlevende beretter" af Claude Lanzmann (Kbh. 1987, fransk original 1985), s. 119–21

Tekst 6: Systemets ansvar og skyld

I retssagen, Sobiborprocessen i 1964–66, mod udryddelseslejren Sobibors tidligere lejrpersonele blev dommene relativt milde på trods af, at de anklagede havde arbejdet i en udryddelseslejr, hvor 250.000 jøder blev dræbt. Domstolen argumenterede for de milde domme med, at man skulle:

"... henvise til, at de (lejrpersonalet, red.) havde været tvunget til at efterkomme ordren om at medvirke til jødeudryddelsen, fordi de ellers ifølge forordningerne ville være blevet straffet, overført til kz-lejre, skudt eller udsat for lignende foranstaltninger mod deres liv eller legeme, og derfor så de ikke andre muligheder for at imødegå denne fare end ved at adlyde."

Oversat fra: "NS–Vernichtungslager im Spiegel deutscher Strafprozesse" redigeret af Adalbert Rückerl (München, 1977), s. 85

2) Var Holocaust det tyske folks skyld og ansvar?

Diskussion: Diskuter om det kun var tyskere, der var i stand til at udføre folkemordet på jøder (som politologiprofessoren Daniel J. Goldhagen argumenterer for i tekst 1) eller om alle mennesker uanset nationalitet kunne/ville have gjort det samme (som historikeren Christopher R. Browning argumenterer i tekst 2).

Tekst 1: Hitlers villige drabsmænd – ganske almindelige tyskere

Ifølge Daniel J. Goldhagen var det ganske almindelige tyskere, der var Hitlers villige drabsmænd. Han understreger, at det kun var det tyske folk, tyskere, der kunne have udført Holocaust. Årsag: århundreders antisemitisme kulminerede med Hitlers magtovertagelse og en "eliminatorisk" antisemitisme blandt tyskerne, bevirkede, at alle tyskere var potentielle jødemordere optændt af et uudgrænset jødehad. Således påstår Goldhagen, at bødlerne var ganske almindelige tyskere:

"Disse mennesker var overvejende og vigtigst af alt tyskere. Mens medlemmer af andre nationale grupper bistod tyskerne i deres nedslagtning af jøder, var Holocaust-hvervet

primært et tysk foretagende. Ikke-tyskere var ikke essentielle i udøvelsen af folkemordet, og de bidrog ikke med drivkraften og initiativet til at drive det fremad. Havde tyskerne ikke fundet europæiske (specielt østeuropæiske) hjælpere, ville Holocaust helt sikkert have udfoldet sig meget anderledes, og tyskerne ville sandsynligvis ikke have været i stand til at dræbe så mange jøder. For dette var først og fremmest et tysk projekt; beslutningerne, planerne, organisatoriske ressourcer og hovedparten af dets udøvere var tyskere. Til at forstå og forklare udførelsen af Holocaust kræves derfor en forklaring af tyskernes drivkraft til at dræbe jøder. For det, der kan siges om tyskerne, kan ikke siges om nogen anden nationalitet eller om alle de andre kombinerede nationaliteter – nemlig ingen tyskere, intet Holocaust (...)"

Oversat fra: Daniel J. Goldhagen "Hitler's Willing Executioners. Ordinary Germans and the Holocaust" (USA, 1996), s. 6

Tekst 2: Bødler og gerningsmænd under Holocaust var ganske almindelige mænd

Ifølge historikeren Christopher Browning var gerningsmændene, de der udførte jødedrabene, ganske almindelige mænd. Ud fra hans undersøgelser af en politibataljon ('Reservepolitibataljon 101'), der udførte massedrab på jøder i Polen, konkluderer han, at disse ca. 500 "bødler" var 'ganske almindelige mænd' ("ordinary men"). Han påstår altså, at alle kan blive mordere under de "rette" omstændigheder – ikke kun tyskere.

"Ethvert menneskes adfærd er selvfølgelig et meget komplekst fænomen, og historikeren, der forsøger at "forklare" det, udøver en vis arrogance. Når næsten 500 mænd er involveret, er det næsten endnu mere hasarderet at foretage en generel forklaring på deres kollektive handlinger. Så hvad kan man konkludere (på deres handlinger, red.)? (...) Reservebataljonen stod over for valg, og de fleste af dem begik frygtelige ting. Men de der dræbte kan ikke blive ansvarsfri på grund af forestillingen om, at enhver person i den samme situation ville have gjort, som de gjorde. For selv blandt dem var der nogle, der nægtede at dræbe, og andre der stoppede drab. Humant ansvar er ultimativt et individuelt spørgsmål.

Men på samme tid har Reservepolitibataljon 101's kollektive opførsel dybdegående og foruroligende implikationer. Mange samfund er påvirket af racisme og fanget i en mental belejring af krig eller truslen om krig. Alle steder påvirker samfundet mennesket til at respektere og adlyde autoriteter og kunne endda dårligt fungere ellers. Alle steder søger mennesker at fremme deres karrierer. Komplexiteten i livet og den følgende

bureaukratisering og specialisering i et ethvert moderne samfund svækker følelsen af personligt ansvar hos dem, der implementerer den officielle politik. Inden for stort set alle sociale kollektiver udøver gruppen et kæmpemæssigt pres på individers adfærd og sætter moralske normer. Hvis mændene i Reservepolitibataljon 101 kunne blive mordere under sådanne omstændigheder, hvilken gruppe mænd kan så ikke?"

Oversat fra: Christopher R. Brownings "Ordinary Men. Reserve Police Battalion 101 and the Final Solution in Poland" (New York, 1998, 1. udgave 1992), s. 188–189

Endlösung

Hvornår blev beslutningen/beslutningerne om at udrydde de europæiske jøder taget?

Spørgsmålet åbner op for en diskussion af, om det hele tiden lå i nazisternes og Hitlers ideologi, at jøderne skulle udryddes, når de praktiske muligheder herfor meldte sig, eller om masseudryddelsen var resultatet af erfaringer/problemer/muligheder, som først fremkom i løbet af Anden Verdenskrig. Historikere, der repræsenterer den første opfattelse, kaldes normalt for 'intentionalister', mens den anden gruppe normalt benævnes 'funktionalister' eller 'strukkturalister'.

Diskussion: Hvilke faktorer vægter de enkelte historikere i deres fortolkning? Hvad kendetegner "syntesen" i forhold til intentionalismen og funktionalismen?

Tekst 1: Intentionalisterne

Uddrag af Lucy S. Dawidowicz, *The War against the Jews 1933–1945* (New York, 1975), s. 150–151:

"Den Endelige Løsning havde sin oprindelse i Hitlers sind. I Mein Kampf fortæller han os, at han besluttede sig for denne krig mod jøderne i november 1918, da han, mens han lå på lazarettet i Paswalk, i hurtig rækkefølge hørte om flådens mytteri i Kiel, om revolutionen, som forårsagede kejserens abdicering, og endelig om våbenstilstanden. "Det hele sortnede for mine øjne", skrev han. I de efterfølgende "forfærdelige dage og endnu værre nætter", mens han spekulerede over disse katastrofale begivenheder, "blev jeg klar over min egen skæbne." Det var dér, han traf sin beslutning:

"Med jøder kan man ikke slutte nogen pagt – dem må man stille over for et hårdt enten-eller. Men jeg bestemte mig for at blive politiker."

Besluttede Hitler da virkelig, i november 1918, at udryddelsen af jøderne var hans politiske mål? Eller forblev idéen begravet i hans sind, indtil den tog form i Mein Kampf, som han skrev i 1924? Mein Kampf var den grundlæggende afhandling om Hitlers idéer, hvori han samlede de tre essentielle elementer, som udgjorde den endnu ikke fuldtudviklede tanke om en Endelig Løsning. Hvert element havde sit udgangspunkt i en politisk set almindelig forestilling, som Hitler transformerede til en ualmindelig radikal forestilling. For det første omskabte han politisk antisemitisme til en racistisk doktrin, hvis formål var tilintetgørelsen af jøderne. For det andet transformerede han anti-bolsjevisme til et helligt korstog for at fri Rusland fra dets påståede jødiske herrer, efter at have defineret bolsjevisme som en jødisk sammensværgelse for at opnå verdensherredømme. For det tredje transformerede han de imperialistiske tanker om evnen til selvforsyning og verdensmagt til konceptet om Lebensraum, idet han brugte race som begrundelse. Disse tre tanker blev samlet i et forenet begreb, som blev det teoretiske, idémæssige grundlag for den Endelige Løsning. I Mein Kampf optrådte dette begreb i dets færdigudviklede form og forblev et centralt princip i Hitlers ideologi, som han aldrig veg fra. Det var allerede på dette tidspunkt en "fix idé", både i ordets almindelige og psykiatriske betydning, som kun afventede de politiske muligheder for at blive virkeliggjort."

Tekst 2: Funktionalisterne/strukturalisterne

Uddrag af Martin Broszat, 'Hitler und die Genesis der Endlösung', 'Vierteljahresheft für Zeitgeschichte 25' (1977), s. 752–753, 755–756:

"Jødeudryddelsen opstod – således synes det – ikke kun af en forudgående tilintetgørelsesvilje, men også som en "udvej" ud af en blindgyde, som man selv havde manøvreret sig i. Da man først havde påbegyndt og institutionaliseret denne likvideringspraksis, fik den en dominerende vægt og førte herefter til et egentligt, omfattende "program"...

Forskellige tjenestegrene inden for det nazistiske regime var i det sene efterår 1941 rede til og indstillet på at gennemføre udryddelsesaktioner, hvorved man i det mindste håbede på at kunne formindske antallet af jøder. Dette var tilfældet, fordi der ikke eksisterede [Aufnahmekapazitaeten] til de massedeportationer, som alle ønskede, og fordi østfelttoget, som var gået i stå på grund af vinteren, ikke umiddelbart åbnede mulighed for at anbringe jøderne "bag Uralbjergene"...

Når vores fortolkning går ud fra, at jødeudryddelsen på denne vis blev "improviseret", ikke var planlagt lang tid forud, og ikke blev udført ved en enkeltstående hemmelig befaling, medfører dette, at ansvaret for og initiativet til drabsaktionerne ikke kun lå hos Hitler, Himmler eller Heydrich. Dette fritager dog på ingen måde Hitler for ansvar."

Tekst 3: Syntese (moderat intentionalisme)

Uddrag af Peter Longerich, "Politik der Vernichtung" (München, 1998), s. 579–580:

"I forskningen er der en vidt udbredt forestilling om, at man entydigt kan afgrænse en tidlig fase, hvor en "territoriel løsning" blev udarbejdet, fra en senere "Endlösung-fase" – ved at konstruere en beslutning om udryddelse af de europæiske jøder på et eller andet tidspunkt i løbet af 1941. Denne opfattelse går uden om kernen i den nazistiske jødepolitik: Også den "territorielle løsning" blev bestandigt udarbejdet som en "endelig løsning", for den var i sidste ende altid rettet mod det fysiske endeligt for det store flertal af jøder.

Skillelinjen for overgangen fra jødepolitik til udryddelsespolitik ligger således i efteråret 1939. Det, som regimet påbegyndte i 1941, var ikke andet end konkretiseringen og realiseringen af den tilintetgørelse, som var anvist siden 1939. Hvordan og inden for hvilket tidsrum denne tilintetgørelse kunne gå for sig, var ved krigens begyndelse endnu uklart; "tilintetgørelsen af den jødiske race i Europa" var foreløbigt en mulighed, hvis virkeliggørelse endnu blev gjort afhængig af bestemte omstændigheder. Fra 1941, hvor tilintetgørelsespolitikken blev realiseret, blev forestillingen om, hvad der skulle forstås ved "endelig løsning" radikaliseret: Fra generelle, langsigtede overvejelser om at lade jøderne inden for det tyskbeholdede område uddø, udviklede den nazistiske ledelse nu et omfattende program for masse mord, som i al væsentlighed skulle gennemføres allerede før krigens afslutning [dvs. før den forventede sejr over Sovjetunionen]. Men "Endlösung" betød i hvert fald siden 1939 døden for millioner."

Hvorfor blev jøderne myrdet? Var det af ideologiske grunde, eller spillede andre faktorer ind på beslutningen?

Diskussion: Spørgsmålet lægger op til en diskussion af, hvad der konkret lå bag udryddelsen af jøderne. Var der tale om det mest radikale udtryk for nazisternes jødehad, eller blev massedrabet begrundet med mere "rationelle" argumenter?

Tekst 1: En rationel forklaring

Uddrag af Götz Aly & Susanne Heim, 'Deutsche Herrschaft "im Osten": Bevölkerungspolitik und Völkermord', i P.Jahn et al., red., 'Erobern und Vernichten' (Berlin, 1991), s. 101 – 102:

"I december 1940 var "fremmedgørelsen" af 5,8 millioner jøder allerede et faktum. Dette var først og fremmest tilfældet, fordi tyskernes befolkningsøkonomiske forsøg på at skabe frie økonomiske strukturer ved hjælp af masseflytninger var stødt på tydelige barrierer; dette fordi de principielt set koordinerede flytnings- og strukturprogrammer gensidigt blokerede hinanden. (Note 1) Frem til marts 1941 gik de tyske storområde- og flytningsplaner muligvis ud fra, at det et eller andet sted i det endnu uerobrede USSR kunne lade sig gøre at finde plads til en såkaldt "territoriel løsning". En sådan "løsning" var realistisk og bevidst forbundet med massedrab på mennesker, som skulle deporteres til et særligt ubeboeligt område. Ikke desto mindre adskilte et sådant program sig fra den senere hen udviklede masseudryddelse. Det systematiske drab på det jødiske mindretal blev efter vores opfattelse igangsat [først og fremmest i Sovjetunionen] i det øjeblik, det stod fast, at man i forbindelse med krigen mod Sovjetunionen forberedte et folkedrab på mindst 30 millioner mennesker for at sikre fødevarer til resten af Europa.

Den konkrete planlægning af mordet på de europæiske jøder skete på den ene side ud fra demografiske programmer fra 'Rigskommissæren for Styrkelse af Det Tyske Folk' [Heinrich Himmler] og på den anden side ud fra krigsforsynings-strategernes demografiske programmer: Begge programmer havde som deres målsætning drastisk at formindske antallet af mennesker i Europa. Begge programmer efterlod ingen plads til mulige flytninger i det tyskbesatte Europa, og i begge programmer figurerede de europæiske jøder som dem, der allerførst skulle give plads for andre og ikke længere gives føde."

Note 1: I forbindelse med nazisternes invasion af både Polen og Sovjetunionen blev der udarbejdet omfattende planer for en total demografisk omorganisering af Østeuropa. Et stort antal etniske tyskere – såkaldte 'folketyskere', som ikke var tyske statsborgere – skulle flyttes ind i Riget, mens polakker, jøder og andre laverestående folk skulle flyttes ud for at give plads til dem.

Tekst 2: En ideologisk forklaring

Uddrag af Ulrich Herbert, 'Racism and Rational Calculation: The Role of "Utalitarian" Strategies of Legitimation in the National Socialist "Weltanschauung"', Yad Vashem Studies XXIV (1994), s. 144–145:

OBS! Teksten er meget kompliceret formuleret, så der er tale om en fri – og dermed ikke ordret – oversættelse.

"Det nazistiske regimes primære mål var "fjernelsen" af jøderne fra områder under tysk kontrol, og, i sidste ende, at de skulle dø. Hvis der eksisterede andre økonomiske, politiske eller sociale årsager til at dræbe dem (og dette er vigtigt: alle jøder skulle dø, uafhængigt af deres sociale position eller nationalitet), så jo flere desto bedre. Det nazistiske regimes topfolk var overbeviste om, at dette [de økonomiske, politiske og sociale årsager] kun udgjorde yderligere bevis for rigtigheden af deres racebiologiske påstande – yderligere bevis for rigtigheden af deres racistiske verdenssyn i almindelighed og den nazistiske politik over for jøderne i særdeleshed.

Problemet ved den tilgang [til Holocaust], som Heim og Aly derimod har valgt, ligger således i, at de forveksler og udvisker den grundlæggende forskel mellem det nazistiske verdenssyn og kontinental-imperialistiske mål. (Note 1) For det andet [...] er en anden fremtrædende svaghed ved deres teori, at de har valgt at fremsætte vidtrækkende påstande, hvor de hengiver sig til spekulationer for hvilke, der ikke eksisterer nogle konkrete empiriske beviser. Ved at reducere racisme til et manipulations-instrument for politiske og økonomiske mål baner de vejen for at inkludere Holocaust i rækken af eksempler på "imperialistisk udryddelses-politik", som strækker sig fra mordet på de indianske folk i Nord- og Sydamerika i kølvandet på den europæiske kolonisering til mordet på indianske stammer i den brasilianske regnskov i vore dage. Dette er formentlig vanskeligheden ved deres politiske perspektiv og den eksplosive kraft i denne tilgang: at funktionalisere Holocaust som bevis."

Note 1: Med dette menes de centraleuropæiske stormagters (fx Tyskland og Østrig-Ungarn før 1. Verdenskrig) traditionelle ønske om at udvide deres territorium østpå.

Folkedrab

Spil dilemmaspillet 'Folkedrabet på Bantikka': <http://folkedrab.server003.b14cms.dk/spil>

(findes på www.folkedrab.dk under fanen 'Dilemmaspil')

Hvilket ansvar mener du de følgende grupper har for konsekvenserne på Bantikka i dit spil:

- Minolerne
- Saneserne
- Præsidenten af Bantikka
- Internationale politikere
- Internationale presse
- NGOer
- Udenlandske firmaer
- FNs observationsstyrke

Overvej hvilke tiltag og aktører, der kunne gøre mere i en sådan situation for at undgå et folkedrab?

Materialet er lavet af Steen Frandsen ud fra filmen 'Sauls Søn' (Camera Film) og følgende hjemmesider under DIIS:

www.holocaust-uddannelse.dk

www.auschwitz-dag.dk

www.folkedrab.dk